

STATUETE S POSEBEJ IZDELANO GLAVO V VINČANSKI KULTURNI SKUPINI

JOSIP KOROŠEC

V vinčanski kulturni skupini je danes še cela vrsta nepojasnjenih problemov, poleg tega se vse bolj kopičijo tudi novi problemi v zvezi s to prazgodovinsko kulturno skupino. Tako so nedavno našli v Vinči statueto brez glave, a na mestu, kjer bi morala biti glava, je vdolbina.¹ Statueto so našli slučajno. Nesporno je, da je v vdolbino nekdanj bila vstavljena glava, ki je bila posebej narejena. Da takšna vdolbina v statueti ni mogla služiti kakim drugim namenom, vidimo najbolje po tem, da je vdolbina relativno zelo majhna. Ima komaj 0,7 cm premera in je 3,0 cm globoka, tako, da je mogel priti vanjo samo čep posebej narejene glave. Ta primer v Vinči ni popolnoma osamljen. Doslej je znan še en podoben primer, ki so ga našli pri izkopavanjih in je zato znana tudi njegova točna stratigrafska globina,² ki je za prvi primer neznana. Razlika med prvo in drugo statueto je le v oblikovni predstavi in v kronološkem nastanku obeh objektov. Nikakršne razlike pa ni v vdolbini, njeni funkciji in njenem pomenu. Slučajno najdena statueta pripada mlajšim fazam vinčanske kulture, katero imenujejo nekateri tudi vinčansko-pločnička faza zaradi kulturne sorodnosti teh dveh najdišč.³ Ne mislim spuščati se tu v problematiko preobsežne delitve kulturnih plasti in materialne kulture, po kateri naj bi obstajali le dve fazi, in sicer vinčansko-tordoška in vinčansko-pločnička faza. V res-

¹ Statueto bo objavila Ružica Bižić (članek je v tisku). Ker nisem imel na razpolago rokopisa, ne vem, kako razlaga to statueto.

² Vasić, Preistoriska Vinča I, sl. 93. — Vinča II, sl. 297. — Vinča III, sl. 130 (str. 18).

³ Garašanin, Hronologija vinčanske grupe, Ljubljana 1951, 8 sl. — Gl. Zem. m., Sarajevo 1947, 2 sl. — Corpus vasorum antiquorum, Beograd 5.

nici imamo več izrazitih faz tako v samem razvoju, kakor tudi v tujih elementih, ki so zapustili dokaj sledov v vinčanski kulturi, katerih nikakor ni mogoče izločiti ali pa uvrstiti pod splošen naziv, ki nudi povrhu še povsem napačno predstavo.⁴

Pri izkopavanju najdena statueta, ki je ležala 7,8 m globoko, ima na mestu glave 2 cm globoko vdolbino s premerom 1,7 cm. Proti dnu se vdolbina nekoliko zožuje.⁵ Vasić je skušal pojasniti ta pojav na dva načina. Po eni razlagi je vdolbina služila za vstavljanje zgornjega dela, oziroma glave, ki je bila posebej narejena, po drugi pa bi naj bila recipient plastične vaze v obliki stoječe figure. Vendar se mu zdi druga razlaga mnogo verjetnejša, tudi zato, ker so bili na stenah vdolbine baje ohranjeni ostanki rdeče barve.⁶ Ne glede na rdečo barvo (?) oziroma njene ostanke, t. j. na oker, ki je lahko došel v zemlji tudi do tega objekta, kar je prav pogost primer ravno v Vinči, vendarle ta statueta ne pride v poštev kot recipient plastične vaze. Vdolbina je za to premajhna, napravljena je le za vstavljanje manjšega objekta, glave.⁷

⁴ Delitev vinčanske kulturne skupine na dve kronološki fazi je samo deloma točna. Toda naziv butmirska faza, kakor se je prvotno imenovala sedanja tordoška faza, je že zavržen, ker z butmirsko kulturo vinčanska nima nič skupnega. Povrhu pa je butmirska tudi časovno prej ustrezala mlajši vinčanski fazi, kakor pa starejši (Benac, Neolitsko naselje Bila i problemi butmirske kulture, v tisku). Nekateri arheologi skušajo še danes uvrstiti Butmir kratkomalo le na temelju nekaterih detajlov v vinčansko kulturno skupino, kar je pa docela napačno. V resnici je vsaka od teh skupin samostojna, s svojimi specifičnimi razvojnimi in materialnimi elementi, ki se ne dado vskladiti med seboj. Tudi naziv vinčansko-tordoška faza, ki ga uporablja cela vrsta znanstvenikov (Childe, Nestor in dr.), je bolj umeten in bo prej ali slej popolnoma odpadel. Na temelju znanstvenih raziskovanj v Tordošu ne moremo trenutno izvajati še kakih globljih sklepov, po katerih bi ti dve najdišči bili v takšni zvezi, da bi kako fazo mogli imenovati po obeh najdiščih. Tudi sam zagovornik tega naziva priznava, da v Tordošu nahajamo tudi mlajše vinčanske faze poleg starejših, kőrös kulture itd. (Garašanin, Hronologija, 84 sl.). Tako ostane kot dokaj resen naziv le še vinčansko-pločnička faza. Toda tudi s pomočjo tega naziva ni zajeta celotna kultura mlajših vinčanskih faz, ker imamo v Pločniku le del te dokaj obsežne periode. Tako imamo v Vinči faze, ki jih v Pločniku ne nahajamo.

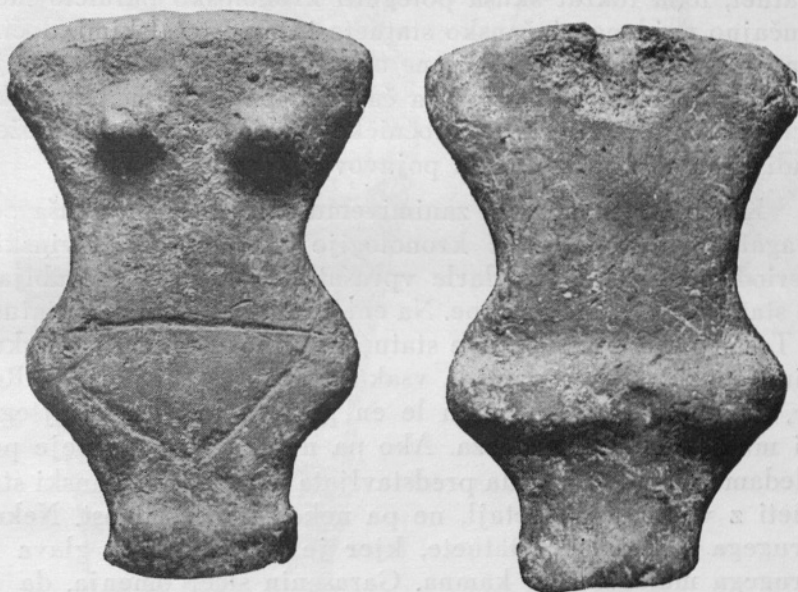
⁵ Vasić, Vinča III, 18.

⁶ l. c. 18 sl.

⁷ Poleg tega imamo v Vinči celo vrsto antropomorfnih vaz, ki so izdelane kot vaze, ne kot statuete.

Kakor sem že omenil, se obe statueti med seboj razlikujeta tudi po obliki. Starejša statueta, ki je glede na modelacijo in na posamezne detajle edinstvena v vinčanski kulturni grupi, pripada t. i. kikladskemu tipu statuet v Vinči. Mlajša, slučajno najdena statueta pa predstavlja nadaljnjo razvojno fazo vidovdanskega tipa.

Z drugih najdišč vinčanske kulturne grupe mi statuete z vdolbinami za vstavljanje glave niso znane. Zgornja primera

Sl. 1 a, b

sta za sedaj tu nekako osamljena. Na nekaterih drugih mestih imamo sicer posamezne podobne primere, a tudi ti ne predstavljajo pravilo. Tako je znan primer v Romuniji, v Gumelniti, kot slučajna najdba.⁸ Posebno zanimivi primeri so pa v Tesaliji.⁹ Tam so v glinaste statuete vstavljali glave, izdelane iz kamna. Datacija teh statuet je za sedaj še različna, a to za nas trenutno ni pomembno. Zanimivo je, da je skušal Gara-

⁸ Dacia VII—VIII, 97 sl.

⁹ Wace-Thompson, Prehistoric Thessaly, Cambridge, 1912, 52, sl. 28 g.

šanin izkoristiti teh nekaj objektov tudi za datacijo vinčanske kulturne skupine.¹⁰ Tako skuša na nekem mestu, ko mu še podobni primeri iz Vinče niso bili znani, potegniti časovno paralelo med Gumelnitom II. faze, kateri prisoja Dumitrescu rumunsko statueto,¹¹ oziroma Gumelnitom III. faze, kateri jo pripisuje Berciu, in pa med koncem tesalske B faze, oziroma tesalske γ faze, kateri prisoja tesalske statuete Hansen,¹² medtem ko jih Wace in Thompson prisojata III. fazi tesalske prazgodovine.¹³ Na drugem mestu se Garašanin zopet dotika teh statuet, toda tokrat skuša potegniti kronološko paralelo med slučajno najdeno vinčansko statueto in med tesalskimi, dočim starejšega primera iz Vinče ne omenja.¹⁴ Tukaj sklepa, da je ta statueta eden od faktov za časovno paralelo med tesalsko crusted ware in vinčansko-pločničko fazo, s čimer bi bil možen tudi kronološki stik raznih pojavov v Tesaliji in Vinči.

Kljub takšnemu zelo zanimivemu sklepanju, ki skuša pomagati pri ustvarjanju kronologije naših prazgodovinskih period, se moramo vendarle vprašati, ali smemo uporabljati te statuete v takšne namene. Na eni strani imamo nekaj statuet v Tesaliji, na drugi pa dve statueti v vinčanski kulturni skupini, od katerih pa pripada vsaka drugi časovni periodi. Res je, da uporablja Garašanin le en primer, in sicer mlajšega, ki mu še nekoliko ustreza. Ako pa nekoliko podrobneje pogledamo, bomo videli, da predstavljata naši, t. j. vinčanski statueti z vdolbino le detajl, ne pa nekakšno posebnost. Nekaj drugega so tesalske statuete, kjer je bila izdelana glava iz drugega materiala, iz kamna. Garašanin sicer omenja, da je bila tudi pri vinčanski statueti uporabljena kamnita glava,¹⁵ vendar ga je v to mnenje zapeljal samo pojav v Tesaliji, kajti v vinčanski kulturi nima nikjer niti najmanjšega materialnega dokaza za obstoj takšnih statuet. Med velikanskim številom danes že znanih statuet (nekaj tisoč) v vinčanski kulturni skupini imamo vsega le dve statueti z vdolbino za

¹⁰ Garašanin, Hronologija 141.

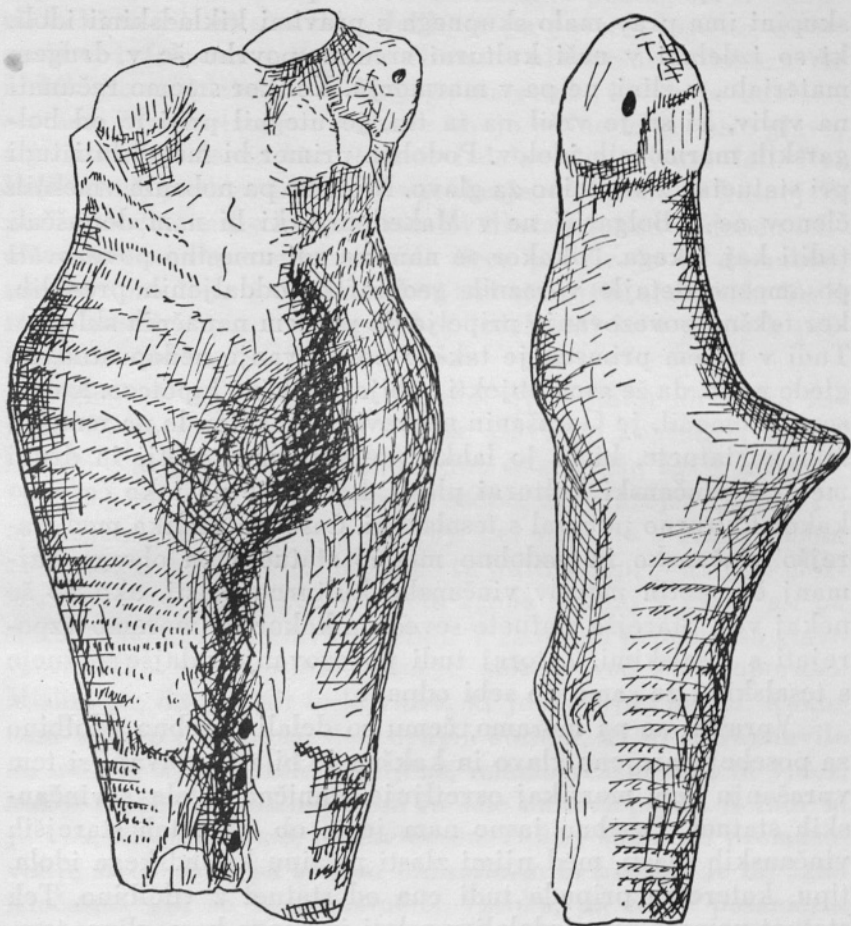
¹¹ Dacia VII—VIII, 97 sl.

¹² Hansen, Early civilisation in Thessaly, Baltimore 1935, 70.

¹³ Wace-Thompson, Prehistoric Thessaly, 52.

¹⁴ Arheološki vestnik, Ljubljana 1951, 251.

¹⁵ l. c. 251.

Sl. 2

vstavljanje glave, čeprav bi jih iz nekaterih posebnih vzrokov lahko pričakovali tudi več. Nimamo pa niti enega primera posebej narejene kamnitne glave. Ako bi to domnevo vendarle hoteli osvojiti, bi morali pač sklepati, da sta naša primera import iz Tesalije. Ne more biti pa nikakršnega govora o takem importu. Prvič, nobena statueta nima nič skupnega s tesalskimi, obe pa predstavljata izrazito domače delo domačih tipov. Pričakovati bi mogli le vpliv, ki pa ni bil neposreden,

temveč le posreden. Že t. i. kikladski tip v vinčanski kulturni skupini ima prav malo skupnega s pravimi kikladsкими idoli, ki so izdelani v naši kulturni sredini, povrh še v drugem materialu, v glini, ne pa v marmorju. Kolikor smemo računati na vpliv, ki se je vršil na ta tip, je utegnil priti le od bolgarskih marmornih idolov. Podoben primer bi mogel biti tudi pri statuetah z vdolbino za glavo. Nimamo pa nobenih vmesnih členov ne v Bolgariji ne v Makedoniji, ki bi nam dopuščali trditi kaj takega. Nikakor se nam ne zdi umestno povezovati posamezne detajle v raznih geografsko oddaljenih predelih, ker takšno povezovanje pripelje do povsem napačnih sklepov. Tudi v našem primeru je takšno povezovanje nedopustno, ne glede na to, da že sami objekti pobijajo takšno hipotezo. Kakor sem že omenil, je Garašanin napravil svoj sklep le na temelju mlajše statuete, ki bi jo lahko postavili med tretji in drugi meter v vinčanski kulturni plasti, katero je pa tako časovno kakor kulturno povezal s tesalskimi. Časovna razlika med starejšo vinčansko in podobno mlajšo statueto pa obsega najmanj čas petih metrov vinčanske kulturne plasti, ako ne še nekaj več. Starejše statuete seveda nikakor ne moremo vzporejati s tesalskimi. Zatorej tudi povezovanje mlajše statuete s tesalskimi že samo po sebi odpade.

Vprašati se pa moramo, čemu so delali posebno vdolbino za posebej narejeno glavo in kakšna je bila ta glava. Pri tem vprašanju nam marsikaj osvetljuje tehnična izdelava vinčanskih statueta. Posebno jasno nam je to ob statuetah starejših vinčanskih plasti, med njimi zlasti na tipu kikladskega idola, tipu, kateremu pripada tudi ena od statueta z vdolbino. Teh statueta namreč niso izdelali v celoti iz enega kosa gline, temveč so bile narejene v več delih, in sicer je bil vsak del zase modeliran, tako noge posebej, trup posebej ali pa ena podolžna polovica zase in druga zopet zase. Šele po končanem modeliranju so posamezne dele zlepili skupaj, toda preden so statueto žgali. Zato so danes takšne statuete zelo pogostoma razstavljene ravno po šivih, kjer so bile zlepljene.¹⁶ Vasića je to zapeljalo k domnevi, da so vinčanski prebivalci velik del statueta izdelali v posebnih kalupih.¹⁷ Toda to mnenje je povsem

¹⁶ Vasić, Vinča III, sl. 10, 13, 16, 20, 21, 32, 35, 45, 46 itd.

¹⁷ Vasić, Vinča III, str. XIII, sl.

napačno in brez kakršne koli materialne podlage. Pri statuetah, ki so jih izdelovali v delih, je pa povsem logično, da so posebej izdelovali tudi glavo. Nimamo nikakršnega dokaza, da bi bili glavo izdelovali iz drugega materiala, kakor je izdelana statueta. Nasprotno, vse statuete imajo vedno le glinasto glavo, t. j. iz materiala, iz katerega so izdelani tudi drugi deli. Nekoliko bolj problematično je vprašanje, ali so tudi v kasnejših periodah vinčanske kulture izdelovali statuete na podoben tehničen način. Posamezni detajli sicer podpirajo to domnevo, vendar niso tako izraziti, kakor pri starejših statuetah. Tudi tu so mogli glavo vedno posebej izdelovati in v mnogih primerih so tudi zares.

Samo en moment nas pri naših dveh statuetah lahko začudi. Ni namreč jasno, ali so bile glave po končanem modeliranju stavljene v vdolbine predno so statuete žgali, ali ne.¹⁸ Za sedaj ne morem izreči svoje sodbe. Pri starejši statueti bo to težko ugotoviti, ker je zgornji del statuete s celim robom vred fragmentiran. Zato moramo tu pustiti odprto dvojno možnost, namreč da je bila statueta žgana skupaj z glavo ali pa statueta posebej in glava posebej. V zadnjem primeru so glavo vstavljali v statueto šele pozneje, morda pred samo uporabo. Mislim pa, da je tudi to le videz, ki je slučajno nastal. Kakor nam kažejo posamezni deli drugih statuet, ki so se razstavile na mestih, kjer so bile zlepljene, imamo včasih tudi tu videz, kakor da so jih posebej žgali in šele nato zlepljali. A tudi tu je vtis, ki ga dobimo, le navidezen. Dokaj sumarno premazovanje šivov se je pa vendar ohranilo in ta premaz je bil žgan istočasno, kot so žgali statueto. Vzroka, da so se posamezni deli slabo zlepile, sta dva. Ali so jih sestavljali tedaj, ko so bili

¹⁸ Novo odkrito statueto nisem videl v originalu. Naslanjam se le na opis Drage Garašanin, ki mi je poslala tudi fotografijo, za kar se ji tem potom zahvaljujem. Zanimiva mi le po vdolbini za glavo, temveč tudi zato, ker nima jasno izdelanih rok in po vrezanih inguinalnih linijah v obliki trikotnika (Schamdreieck). Po svojem zgornjem delu pripada časovno že kasnejšim statueta, eneolitske in zgodnje bronaste dobe (Ljubljansko Barje). Predstava trikotnika namesto modeliranih inguinalnih linij je vinčanski kulturni skupini tuja. Pač pa je priljubljena raznim vzhodnejšim neolitskim kulturnim skupinam na področju Bolgarije in Romunije. Ako gledamo s čisto tipološkega gledišča, nima ta statueta nikjer v vinčanski kulturni skupini svoje prave analogije.

posamezni deli že dokaj suhi, toda še ne žgani, zaradi česar je bilo trdnjše zlepljenje nemogoče, ali pa je zlepljenje bilo sploh slabo. Skoraj verjetnejša je druga domneva, kar so delno potrdile tudi danes opravljene poskušnje. Prav tako moramo prenesti ta primer na glave. Pri vdolbinah za glave pa lahko razložim ta pojav še na tri načine. Prvič sta trup in glava bila žgana vsak posebej. Drugič je lahko slabo zlepljena glava pri žganju izpadla. Tretjič je lahko slabo zlepljena glava izpadla šele po žganju, ko je bila nekaj časa že v rabi. Starejša statueta ne more nuditi nikakršnih podatkov te vrste. Pri novejši statueti pa bi bilo mogoče ugotoviti to po robovih, na katerih se je lahko še ohranil premaz šivov po zlepljenju glave s trupom. Dvomim, da je bil v rabi prvi način, t. j. posebej žganih glav in posebej žganih trupel statuet. Tak primer je mogel nastati le slučajno. V nasprotnem primeru bi morali imeti celo vrsto statuet, izdelanih na ta način. Pri naših dveh statuetah so pa glave izpadle kasneje, bodisi pri žganju ali potem.

Ne glede na razne razloge, zakaj imamo danes v vinčanski kulturi dve statueti brez ohranjenih glav, temveč le z vdolbinama, v katerima je nekdaj stala glava, moramo po nekoliko podrobnejšem razmišljanju priti do sklepa, da predstavljata pač le detajl. Ne moremo jima pa pripisovati ne kako stilno posebnost, niti kako posebno funkcijsko vlogo, ki bi nam sama po sebi omogočila rešitev kakega drugega problema bodisi v kronologiji ali pa v razvoju materialne kulture. Edino, kar nam nudita, je le detajl tehnične izdelave.

STATUETTES OF VINČA CULTURE WITH HEADS MADE APART

As yet, in the figure plastic art of Vinča there are known two statuettes with conic hollows for heads made apart to be put in. One of them belongs to the older epoch of Vinča culture (it was found in a depth of 7.8 meters), the other belongs to later periods. As the second statuette was found quite accidentally its stratigraphic depth is not known. Statuettes with heads made apart are known from elsewhere, too, e. g. from Rumania (Gumelnita) and from Thessaly. Thessalic heads are of different material, stone. Garašanin used the later Vinča statuette with a hollow for comparing with the examples of Thessaly, and basing upon this he gives a chrono-

logical conclusion (Arheološki vestnik, Ljubljana 1951, 251). Though his conclusion may be very ingenious, such a way of concluding must not be accepted, it is incompatible with the older Vinča statuette. Besides, these statuettes, in this place, must be considered as an isolated fact which cannot and must not be connected with facts in another, far distant country. With the exception of hollows they do not show anything of common with those of Thessaly.

The Vinča statuettes of this kind, which have nothing of common with the Thessalic statuettes, may be interpreted in a simple way.

The plastic figures of the lower Vinča strata — to which one of the two statuettes with hollow is belonging, too — had been frequently worked out in single parts which later on were cemented together, e. g. legs, trunks etc. Such examples are very fragile in joints where they had been stuck together. Fractures prove that the composing parts had been stuck together in a very bad state, among the rest many of them had been stuck together when already dried up. Such is the case with the two statuettes or their heads respectively. It is most probable that the heads fell off later on, and perhaps the statuettes came into the kiln when they had been already handled for some time. It cannot be excluded the head fell off in the kiln. There is no proof that the head and the statuette might have been burnt apart, likewise there is no proof that the head might have been made of another material and then put into the hollow. Therefore, these Vinča statuettes with hollows only show a detail of technical skill, but no particularity of style which could be used for chronological problems or problems of development.